

รูปที่ 1. ภาพเพื่อเชิญให้รับฟังการเสนาเพื่อระลึกถึง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกษักรหญิง สาลี ใจดี

บทความนี้เป็นบทความตอนที่ 2 เพื่อสวดตีความดี
งามและเปี่ยมจริยธรรมของผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกษักร
หญิง สาลี ใจดี บทความตอนที่ 2 จะเน้นผลงานเพื่อสังคม
ของอาจารย์ สาลี

การก่อตั้งกลุ่มศึกษาปัญหา

ในวันที่ 10 มีนาคม 2518 อาจารย์ สาลี เพื่อน
อาจารย์ และบรรดาลูกศิษย์ร่วมก่อตั้งกลุ่มศึกษาปัญหา
(กศย.) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนคุ้มครองผู้บริโภคด้าน
ยาแห่งแรกในประเทศไทย อาจารย์เล่าถึงพัฒนาการของ
กศย. ว่าเริ่มจากการศึกษาปัญหาในชุมชน แล้วจึงค่อย ๆ
ทำงานขับเคลื่อนอย่างมุ่งมั่นจนส่งผลต่อระดับนโยบายใน
ที่สุด

“คือเห็นปัญหามานานแล้ว.....ต้องแก้ที่ต้นเหตุ
เพราะชาวบ้านเจ็บไข้ ต้องพึ่งตัวเองไปซื้อยามากิน กินแล้ว
เป็นโรคกระเพาะ คนไข้ไปโรงพยาบาลเกิดอาการกระเพาะ
ทะลุเยอะมาก เลือดจาง เพราะยาที่ชาวบ้านซื้อมาเป็นยา
ไม่เหมาะสมทั้งสูตรตำรับ รูปแบบ คุณภาพ มาตรฐาน
รวมทั้งวิธีใช้ไม่ถูกต้อง...งาน 10 ปีแรกของกลุ่มศึกษา
ปัญหา เน้นในเรื่องใช้ยาให้ถูกต้อง มีอะไรที่ทำกินเอง
ใช้ได้เอง ไม่ต้องซื้อ เน้นพึ่งตัวเอง...”

เราเริ่มอย่างสุภาพโดยส่งจดหมายเปิดผนึกไป
บอก อย. เขาตอบกลับมาว่า อาจารย์ก็สอนลูกศิษย์ไป
เรื่องในสังคมอย่างนี้เป็นเรื่อง ของ อย. ไม่ใช่เรื่องของ
อาจารย์”

อาจารย์ สาลี จึงตระหนักว่า การแก้ปัญหาการใช้
ยาในสังคมไม่อาจทำได้โดยการค้นหาความรู้ปัญหา
เพียงอย่างเดียว “งานในช่วงทศวรรษที่ 2.....เริ่มตั้งแต่ปี
พ.ศ. 2528 เน้นทำงานเชิงระบบมากขึ้น... ลุยปัญหาใน
พื้นที่แล้วนำเสนอการแก้ปัญหาเชิงระบบ ทำกันแบบองค์
รวม เพราะทำเรื่องสุขภาพอย่างเดียวไม่ใช่คำตอบ ระบบ

บุคคลสำคัญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกษักรหญิง สาลี ใจดี

ผู้บุกเบิกงานเภสัชศาสตร์สังคม ตอนที่ 2: ผลงานเพื่อสังคม

และขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องยาเหล่านี้ ถือเป็นต้นแบบ
ของขบวนการคุ้มครองผู้บริโภคในสังคมไทย”

อาจารย์กล่าวถึงความสำเร็จในช่วงนั้นว่า

“ประเด็น ยาของ เรื่อง APC แก่สูตรตำรับจากยา
สูตรผสมเป็นยาเดี่ยว ส่วนยาชุดต้องแก้ พ.ร.บ.ยา พ.ศ.
2510 แต่กว่าจะนำไปสู่การแก้ไขกฎหมาย ก็ใช้เวลาเกือบ
10 ปี ซึ่งถือว่าเร็ว เพราะในสังคมไทยความเปลี่ยนแปลงใช้
เวลาประมาณ 20 ปี”

อาจารย์กับการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพ

ในปี พ.ศ. 2526 อาจารย์ได้ก่อตั้ง “มูลนิธิ
สาธารณสุขกับการพัฒนา” เพื่อพัฒนางานคุ้มครอง
ผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพ มูลนิธิมีบทบาทในการส่งเสริม
การใช้ยาที่เหมาะสมในคนไทยร่วมกับภาคประชาสังคม
และกลุ่มเครือข่ายผู้ป่วยเอ็ดส์เพื่อให้เข้าถึงยาต้านไวรัส
นำเสนอปัญหาการเข้าไม่ถึงยาจากสิทธิบัตรในประเทศ
ไทย และร่วมมือขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติ
สิทธิบัตรในปี ในปี พ.ศ. 2535, 2542 และ 2549 เพื่อ
ประโยชน์แก่ผู้บริโภคที่ด้อยโอกาส รวมทั้งริเริ่มในการ
แก้ไขและพัฒนากฎหมายยาและสุขภาพต่าง ๆ ในปี พ.ศ.
2550 อาจารย์ได้ร่วมมือกับองค์กรภาคีเครือข่ายจัดทำร่าง
พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับประชาชนขึ้น ในปี พ.ศ 2544
และ 2550 ได้ร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่ายจัดทำร่าง
พระราชบัญญัติยาฉบับประชาชน

อาจารย์ให้ความสำคัญกับงานคุ้มครองผู้บริโภค
โดยกล่าวว่า “งานคุ้มครองผู้บริโภค คือ การถ่วงดุลเพื่อให้
เท่าทันลัทธิบริโภคนิยม อันที่จริงเรื่องค่านิยมบริโภคนี้นี้
ไม่ใช่มิติของวัฒนธรรมไทย เป็นเรื่องการนำเข้าที่เกิดจาก
กระแสไหลบ่าจากทางตะวันตก โดยเฉพาะกระแสทุนนิยม
ลัทธิบริโภคนิยม ซึ่งมีกลยุทธ์ มีเครื่องมือต่าง ๆ เยอะวน
ให้ผู้คนหลงใหลการบริโภค..... พอค้าทำทุกอย่างเพื่อให้

รูปที่ 2. การทำงานของอาจารย์ในยุคแรก

สินค้าขายหมด..... และทุกอย่างเป็นสินค้าตั้งแต่เส้นผมจรดเล็บเท้า....ซึ่งเป็นตัวการทำลายความเป็นมนุษย์”

“ลัทธิบริโภคนิยมเสนอการเสพสุขจากภายนอก เช่น โฆษณาความสุขที่คุณดื่มได้....คนไทยส่วนใหญ่เชื่อโฆษณาเชื่อความรู้สึกมากกว่าเชื่อความรู้จริง ฉะนั้นจึงต้องร่วมกันสร้างขบวนการคุ้มครองผู้บริโภค เพื่อคุ้มครองตัวเอง และคนไทยทั้งหลายให้ได้รับความเป็นธรรมจากระบบโฆษณา....ดังนั้นต้องวิจัยเพื่อสร้างความรู้ให้เท่าทันให้รู้จริง....ปัญหาในเรื่องระบบสังคม เรื่องการค้า เรื่องนโยบายภาครัฐ เรื่องกฎหมาย เหล่านี้ต้องรู้ให้จริงก่อนขับเคลื่อน”

อาจารย์สาลีเป็นคนแรก ๆ ที่เริ่มมองเห็นพิษภัยของการค้าเสรีที่จะส่งผลกระทบต่อการใช้ยาของคนไทย อาจารย์สาลีเป็นประธานถาวรกลุ่ม FTA Watch ซึ่งไม่ใช่องค์กร แต่เป็นเครือข่ายของภาคประชาสังคมที่ติดตามผลกระทบในประเด็นต่างๆ ของ FTA และทำให้เกิดการรวมตัวของภาคประชาสังคมต่าง ๆ เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนและศึกษาผลกระทบในมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงยา ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ สิ่งแวดล้อม และการกำหนดนโยบายสาธารณะ

นโยบายแห่งชาติด้านยาและบัญชียาหลักแห่งชาติ

อาจารย์สาลีเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดนโยบายแห่งชาติด้านยาและบัญชียาหลักแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 อาจารย์เป็นกรรมการจัดทำบัญชียาจำเป็นแห่งชาติและอนุกรรมการพัฒนาบัญชียาหลักแห่งชาติมาจนถึง พ.ศ. 2550 รวมทั้งเป็นประธานคณะทำงานติดตามประเมินผลการใช้ยาในบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และเป็นประธานคณะทำงานคัดเลือกยาจากสมุนไพรเข้าสู่บัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ประธานคณะทำงานจัดทำปรัชญาและแนวคิดในการพัฒนาบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2551 และกรรมการแห่งชาติด้านยาของกระทรวงสาธารณสุข

นอกจากบทบาทการทำงานเพื่อขับเคลื่อนนโยบายแล้ว อาจารย์สาลียังเป็นผู้อยู่เบื้องหลังการเปิดโปงทุจริตยา 14,000 ล้านบาทในกระทรวงสาธารณสุข เมื่อปี พ.ศ. 2541 และเป็นบุคคลแรก ๆ ที่ออกมาเคลื่อนไหวว่า “ทะลวงอาจารย์ที่ถูกพาดหัวข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ คือ “โกล้เข้าพรรษา เปรดก็เริ่มออกมาขอส่วนบุญ” การเคลื่อนไหวเป็นเหตุให้รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขและนักการเมืองที่เกี่ยวข้องต้องถูกยึดทรัพย์และจำคุกหลังมีรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 สารี อ่องสมหวังเล่าในการสัมภาษณ์ครั้งหนึ่งว่า

“เรื่องทุจริตยา อาจารย์สาลีอยู่ในกระบวนการอย่างชัดเจน อาจารย์นำลูกศิษย์อาจารย์ที่มีโอกาสรับทราบสั่งการให้ซื้อ แล้วก็พาลูกศิษย์ที่มีฝีมือด้านการสืบสวนมาช่วย เรียกว่าคนหนึ่งนำข้อมูลมาเปิดเผยเป็นแกนหลักของเภสัชชนบท อีกคนหนึ่งก็มีบทบาทสืบสวนไล่ข้อเท็จจริงจนกระทั่งมีผลในทางปฏิบัติ โดยที่อาจารย์สาลีเป็นตัวเชื่อมประสานทุกส่วนให้ร่วมพูดคุย และคอยประสานงานกับพื้นที่ต่าง ๆ เรียกว่าทั้งคอยดัน คอยส่งให้พวกเราเคลื่อนไหว”

การแก้ปัญหาการขาดแคลนเภสัชกรในชนบท

อาจารย์สาลีทำให้เกิดโครงการเภสัชสู่ชนบท คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2525 ซึ่งเป็นการให้ทุนนักเรียนยากจนแต่เรียนดีปีละ 8-10 ทุน อาจารย์ยังเป็นผู้เสนอและผลักดันให้มีการกระจายเภสัชกรไปยังสถานบริการสาธารณสุขในชนบทซึ่งมีความขาดแคลนเภสัชกรอย่างมากในอดีต โดยกำหนดเป็นเงื่อนไขของผู้เข้าศึกษาวิชาเภสัชศาสตร์ว่าต้องทำงานในโรงพยาบาลภาครัฐเป็นเวลาสองปีหลังจบการศึกษา คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบข้อเสนอนี้ของกระทรวงสาธารณสุขเมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2527 เกิดโครงการเภสัชกรใช้ทุน 2 ปีเพื่อส่งเสริมการกระจายเภสัชกรไปสู่โรงพยาบาลอำเภอในชนบทอย่างทั่วถึงเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาสุขภาพของชาวชนบท อาจารย์ยังสนับสนุนการรวมกลุ่มของเภสัชกรในชนบทเริ่มจากการพัฒนา “กลุ่มเภสัชกรโรงพยาบาลอำเภอ” และต่อมาพัฒนาเป็น “ชมรมเภสัชชนบท” และ “มูลนิธิเภสัชชนบท” เภสัชกรในกลุ่มเภสัชชนบทหลายคนต่อมาได้กลายเป็นผู้นำที่มีบทบาท

รูปที่ 3. การทำงานของอาจารย์สำลีเพื่อฟื้นฟูการนวดไทย

สำคัญในการพัฒนาวิชาชีพและการสาธารณสุขไทย นับว่าอาจารย์เป็นผู้นำผู้สร้างผู้นำ

การพัฒนาการแพทย์แผนไทย

“การแพทย์แผนไทยเป็นลูกเมียหลวงที่แม่ตายแล้ว จึงไม่มีใครเอาใจใส่” เป็นวาทีของอาจารย์สำลี ท่านเป็นผู้ที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวงการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน โดยเป็นผู้บุกเบิกการจัดการองค์ความรู้ด้านนี้ การวิจัยปัญหาสุขภาพของประชาชนทำให้อาจารย์พบเห็นความเจ็บป่วยที่นำไปสู่การใช้ยาที่ไม่สมเหตุผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาอาการปวดเมื่อยและอึดเสบของข้อและกล้ามเนื้อของประชาชนในชนบทที่นำไปสู่ปัญหาการใช้ยาของและยาชุดจนเกิดปัญหาสุขภาพ อาจารย์จึงก่อตั้งโครงการเพื่อฟื้นฟูการนวดไทยในปี พ.ศ. 2528 และมูลนิธิการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2534 เพื่อร่วมกันสร้างองค์ความรู้ใหม่ระหว่างผู้รู้ในด้านสุขภาพทั้งแผนปัจจุบันและแผนไทยในการหาการรักษาแบบอื่นที่ไม่ใช่ยาแผนปัจจุบันได้แก่ การใช้สมุนไพรและการนวดไทย ทั้งยังมีการทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญในการนวดไทยจนเกิดตำราการนวดไทยขึ้นเป็นครั้งแรก นำไปสู่การสร้างหลักสูตรนวดไทยระดับต่าง ๆ ที่ใช้ในการฝึกอบรมและการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาบุคลากรการนวดไทยในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีบทบาทสำคัญในการจัดการและจัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติการพัฒนาภูมิปัญญาไทยสุขภาพวิถีไท

การทำงานของอาจารย์สำลี

การทำงานของอาจารย์สำลีมีหลักการว่า 1) ต้องวิเคราะห์และค้นหาความรู้ ต้องรู้จริง รู้เท่าทัน และรู้ทั่วกัน 2) ต้องหาพันธมิตรและภาคีร่วมต่อสู้ 3) ต้องเชื่อมกับสื่อมวลชนเพื่อผลักดันประเด็นสาธารณะ และ 4) ใจต้องสู้

และยืนหยัดโดยสู้แบบไม่ถอย-กัดไม่ปล่อย เมื่อการขับเคลื่อนไม่ได้ผลตามคาดหวัง อาจารย์สำลีจะบอกผู้ร่วมอุดมการณ์ด้วยดวงตาที่มุ่งมั่นและน้ำเสียงที่เข้มแข็งว่า “เราแพ้ตรงไหน เราไม่เคยแพ้ มันคือชัยชนะสะสม มันขยับดีขึ้น ๆ ตลอด”

ในชีวิตของอาจารย์มีแต่การทำงานเพื่อประโยชน์แก่สังคม โดยไม่มีประโยชน์ส่วนตัวแอบแฝง สิ่งนี้ทำให้เครือข่ายและกลุ่มต่าง ๆ ยินดีที่จะมาประชุมตามคำขอของอาจารย์สำลี ตลอดจนรับฟังและรับมอบหมายงานที่อาจารย์มอบอย่างเต็มใจหรือไม่อาจปฏิเสธ

ผู้ที่ไม่คุ้นเคยกับอาจารย์สำลีอาจรู้สึกตกใจเมื่อต้องเผชิญหน้ากับ “หญิงสูงวัยผมประป่า หน้าตาตุตัน เสียงเข้ม ๆ พุดสั้น ๆ ไม่ค่อยยิ้ม” แต่ผู้ที่รู้จักอาจารย์จะทราบว่าอาจารย์เป็นความอบอุ่นของบุคคลรอบข้าง ภาพหญิงในชุดเสื้อแขนยาวและกระโปรงตามเวทีเสวนาต่าง ๆ ถือเป็นเอกลักษณ์การแต่งตัวของอาจารย์สำลีที่จะไม่มีใครได้เห็นอีกต่อไปนับแต่เวลา 0.57 น. ของวันที่ 7 เมษายน 2562

การจากไป

แม้ยามป่วยไข้ในวาระสุดท้าย อาจารย์ยังคงสั่งงานและมอบหมายภารกิจสำคัญให้กับคนใกล้ชิดรับไปปฏิบัติ ทั้งการส่งตัวแทนเข้าไปร่วมประชุมกับกรมการในสถานิติบัญญัติแห่งชาติ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายปลดล็อกกัญชาหรือสิทธิบัตรกัญชาให้เป็นประโยชน์กับประชาชนอย่างแท้จริง กฎหมายโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อควบคุมปัญหาฝุ่น PM 2.5 การยกเลิกการใช้สารเคมีที่มพิษร้ายแรงในการเกษตร และการผลักดันให้เปลี่ยนขนาดยาพาราเซตามอลจาก 500 mg เป็น 375 mg เพื่อลดความเป็นพิษ แม้ก่อนวันสุดท้าย อาจารย์ยังขอร้องอ่านไลน์เรื่องกัญชาและกรณีที่คุณเดชา ศิริภัทรถูกตำรวจควบคุมตัว และการออกหมายเรียกเรื่องการมีกัญชาในการครอบครอง อาจารย์สำลีเขียนไลน์ไปบอกหลายคนว่า “หมองเดยี่ยม” แต่จริง ๆ แล้วเป็นเพราะท่านเกรงใจบุคคลเหล่านั้น

อาจารย์ไม่ยอมให้ใช้ท่อช่วยหายใจและไม่ยอมเข้า ICU อาจารย์เสียชีวิตในเวลา 0.57 น. วันที่ 7 เมษายน 2562 ด้วยวัย 77 ปี แต่สิ่งที่อาจารย์ทำมาเพื่อสังคมไม่ได้จากไปด้วย แต่ได้ลงหลักปักฐานในสังคมไทยอย่างหนักแน่น การเดินทางไกลโดยลำพังครั้งนี้ของอาจารย์เป็นไปอย่างเด็ดเดี่ยว มีสติสัมปชัญญะ และเป็นการจากไปอย่างงามสง่าท่ามกลางความอบอุ่นของญาติมิตร ลูกศิษย์ลูกหาและบุคคลอันเป็นที่รัก

เอกสารอ้างอิง

1. Editorial Board of Way Magazine. Strong Woman in pharmacy: Associate professor Sumlee Jaidee [online]. 2009 [cited Jun 12, 2019]. Available from: waymagazine.org/interview-samlee-jaidee/
2. Thaitribune. Passed away Sumlee Jaidee, the ideological commander of pharmacists "Right way is not the one at the middle but on the righteous ness" [online]. 2019 [cited Jun 13, 2019]. Available from: www.thaitribune.org/contents/detail/378?content_id=35107&rand=1554715317
3. Social Pharmacy Research Unit, Drug Study Group, Project for Establishing Social Pharmacy Department, and Rural Pharmacy Foundation. Assistant professor Sumlee Jaidee, honorable doctoral degree in pharmacy on July 10, 2008. n.p.; 2008.
4. Amornwiputpanich P. Sumlee, the iron woman behind marihuana for medical use in Thai [online]. 2019 [cited Jun 13, 2019]. Available from: www.komchadluek.net/news/scoop/368292
5. Prachathai News Group. Pass away of pharmacist Sumlee, the activist for access to medication [online]. 2019 [cited Jun 13, 2019]. Available from: prachatai.com/journal/2019/04/81947.
6. Matichon online. Salee posted the condolence for Sumlee Jaidee, activist in Thai public health, and revealed working through the end of life [online]. 2019 [cited Jun 13, 2019]. Available from: www.matichon.co.th/news-monitor/news_1440791